

Ida Raffaelli: *Značenje kroz vrijeme.*
Poglavljia iz dijakronijske semantike.
Zagreb, Naklada Disput, 2009., 315 str.

Među lingvističkim disciplinama semantika je imala i najneravnomjerniji razvoj i najmanje je uspijevala uskladiti poglede pojedinih škola i pravaca na pojedina pitanja koja se tiču značenja i njegova proučavanja, pa do danas ostaje ono područje lingvistike koje je još uvijek u previranjima. Iako su već antički grčki filozofi, retoričari, gramatičari (Demokrit, Platon, Aristotel i dr.) uočili i nastojali protumačiti neka svojstva u vezi sa značenjem riječi (polisemija, sinonimija, analogija, metafora,... »punoznačne riječi« i »riječi nepotpuna značenja« i sl.), proučavanje jezičnoga značenja nije se uspjelo oblikovati u posebnu disciplinu s jasno određenim predmetom i dobro definiranom metodologijom istraživanja. Istom s razvojem poredbeno-povijesne lingvistike u XIX. stoljeću počeli su se nazirati obrisi nove discipline, a potkraj XIX. stoljeća francuski komparatist Michel Bréal (1832. – 1915.) u knjizi *Essai de sémantique* (1897.) usustavio je dotadašnja znanja o jezičnom značenju (osobito o razvoju značenja) i samoj novoj disciplini dao ime semantika. Bréal se ponajprije bavio dijakronijskom semantikom, a tako su uglavnom nastavili i njegovi učenici (npr. Antoine Meillet, 1866. – 1936.). Teorijom jezičnoga znaka (sveza označenika /pojma/ i označitelja /glasovnoga izraza/) te uvođenjem distinkcije između značenja (*signification*) kao pozitivnog aspekta i vrijednosti (*valeur*) kao pojmovnog i relativnog aspekta u označeniku Ferdinand de Saussure postavio je temelje za razvoj teorije značenja i semantike. No Saussureovi kritički nastavljači, strukturalisti (Trubeckoj, Jakobson, Martinet i dr.), bili su prema značenju vrlo oprezni i na neki su način zazirali od njegova proučavanja: u skladu sa Saussureom, samo očitovanja označitelja (razlučne jedinice na koje se označitelj raščlanjuje) mogu se izravno promatrati, dok za značenje (jedinice značenja) to nije moguće. I vodeći američki strukturalist Leonard Bloomfield (1887. – 1949.) svjestan je važnosti značenja u jeziku, ali i toga da se do njega može doprijeti samo introspekcijom pa proučavanje značenja, koliko god ono bilo važno, ne može biti znanstveno (pouzvano). Zato u svojem behaviorističkom viđenju jezika smatra da se značenje može deducirati samo iz situacije u kojoj se riječ rabi, odnosno iz

kombinacija značenjskih elemenata u tekstu.

No unatoč zazoru vodećih europskih i osobito američkih strukturalista prema značenju, ni u Europi ni u Americi nije kod pojedinih lingvista izostalo sustavno zanimanje za značenje i njegovo proučavanje, a kod onih škola i pravaca koji su se pojavili kao svojevrsna reakcija na strukturalizam izazvalo je pojačano zanimanje za proučavanje značenja. Ne ulazeći ovdje u pojedinosti toga razvoja reći ćemo da su se u poststrukturalističkom razdoblju razvile usporedno različite škole i pristupi proučavanju značenja, pa je još dandanas iluzorno govoriti o semantici kao o homogenoj disciplini. Iako su dosadašnja istraživanja u velikoj mjeri osvijetlila narav jezičnoga označenika (*signifié*) i značenja, valja istaknuti da još uvijek nema jedinstvenoga i općeprihvaćenog mišljenja o tom pitanju.

Predmet knjige prof. dr. Ide Raffaelli *Značenje kroz vrijeme* jest dijakronijska semantika kako se razvila posljednjih dvadesetak godina pod izravnim poticajem postavki kognitivne semantike (i kognitivne lingvistike općenito), a u tim okvirima ponajprije prototipni model konceptnih kategorija (i u skladu s tim leksičkih kategorija) te metafora i metonimija kao kognitivni procesi koji utječu na oblikovanje čovjekova konceptnog sustava i na oblikovanje semantičkih struktura. Autorica se priklanja onim lingvistima koji drže da dijakronijska semantika koja se oslanja na načela kognitivne lingvistike i koja, prema tomu, jezik promatra kao dio čovjekovih kognitivnih sposobnosti, može mnogo bolje odgovoriti na pitanja o uzrocima i izvorima semantičkih promjena od one dijakronijske semantike koja se temelji na postavkama strukturalne semantike, s tim da takva kognitivna dijakronijska semantika nerijetko otkriva dodirne točke s predstrukturalističkim načelima semantičkog opisa (npr. kod Bréala, Meilleta i dr.). No autorica ističe kako se ne smiju zanemariti ni ozbiljni dosezi nekih strukturalističkih semantičara (npr. Coseriu).

Autorica je izlaganje podijelila na šest osnovnih poglavlja (*Dijakronijska semantika i etimologija*, str. 13–28; *Teorijske osnove dijakronijske semantike*, str. 29–54; *Polisemija i dijakronijska semantika*, str. 55–143; *Čimbenici semantičkih promjena i nastanak polisemije*, str. 145–169; *Mogućnosti rekonstrukcije u dijakronijskoj semantici*, str. 171–249, te *Poredbena dijakronijska onomasiologija – pravilnosti i posebnosti konceptnih sveza*, str. 251–280), a tomu treba dodati *Uvod* (str. 5–11), poglavlje *Umjesto zaključka* (str. 281–284) te popis *Literature* i drugih izvora kojima se služila (str. 285–301); tomu su, na kraju, dodani *Kazalo imena i pojmova*, sažetci na engleskom i na francuskom te bilješka o autorici.

Poglavlje *Dijakronijska semantika i etimologija* razmatra odnos između

dviju spomenutih bliskih disciplina, o kojem se u literaturi nije posebno pisalo. Donosi se povijesni pregled razvoja dijakronijske semantike i promatraju se dodirne točke između dijakronijske semantike i etimologije kao i ono po čem se one razlikuju, a za to se autorica služi analizom dobro odabranih primjera iz hrvatskoga i francuskog jezika.

U poglavlju *Teorijske osnove dijakronijske semantike* nastoje se sustavno izložiti teorijska načela na kojima se temelji dijakronijska semantika kao suvremena lingvistička disciplina, a u tom se sklopu ponovno razmatra i temeljni Saussurov odnos *sinkronija*—*dijakronija*, ali u svjetlu kritičkoga razmatranja tih opreke u radovima velikih lingvista XX. stoljeća. Na Jakobsonovoj crti (jezične su strukture obilježene statičnošću i dinamikom kako u sinkroniji tako i u dijakroniji) kognitivna se lingvistika, na temelju motiviranosti leksičkoga značenja, temelji na nedjeljivosti sinkronije od dijakronije (značenja su nastajala kroz vrijeme: dijakronija počinje jezičnom uporabom i, prema tomu, započinje u sinkroniji). U tom smislu promatra se i proces koji vodi od inovacije do jezične promjene. Prema nekim teoretičarima, teorijske postavke koje proizlaze iz funkcioniranja jezika (bez obzira na to promatramo li ga sinkronijski ili dijakronijski) bile bi: odnos stabilnosti i dinamike kao dvaju temeljnih načela jezičnoga funkcioniranja, zatim motiviranost semantičke strukture polisemnih leksema i napokon sprega kognitivne i komunikacijske jezične funkcije (koja proizlazi iz čovjekove potrebe za komuniciranjem u novom i drugačijem mentalnom sadržaju). U zaključnom dijelu poglavlja ističu se tri sastavnice proučavanja leksičko-semantičkih struktura u dijakronijskoj semantici: opis polisemnih leksema, opis čimbenika koji dovode do promjena te rekonstrukcija semasioloških i onomasioloških struktura (odnosi među elementima u semantičkoj strukturi leksema i odnosi među leksemima nekoga semantičkog polja).

U idućem vrlo opsežnom poglavlju, *Polisemija i dijakronijska semantika*, polisemni leksemi, na temelju teze o stabilnosti i dinamici jezičnih struktura, definiraju se kao dijakronijski uvjetovane strukture. Nastojeći razriješiti stari problem višeznačnosti riječi, autorica sebi postavlja kao cilj utvrđivanje onih elemenata polisemnih struktura koji tvore stabilni dio strukture i njihovo razlučivanje od onih elemenata koji nastaju na temelju njezinih dinamičkih obilježja, s tim da se nastoji izlučiti koncept koji polisemnu strukturu objedinjuje, te doprijeti do klasifikacije polisemnih leksema kao »sinkronijskih odraza dijakronijskih promjena«. Autorici je za to bilo nužno podrobnije obraditi neke osnovne pojmove i pojave (prototip i shema, metafora i metonimija i sl.). Dakako, posebno se razmatra problem polisemije u okviru kognitivne lingvistike. Svoje izlaganje auto-

rica je ilustrirala na analizi mnogobrojnih (pomno odabranih) primjera polisemnih leksema iz različitih jezika (ponajprije hrvatskoga, starofrancuskoga i dr.), a rezultate svojih istraživanja nastojala je zorno sažeti i prikazati u određenom broju shema. U zaključnom dijelu poglavlja autorica izlaže načela klasifikacije polisemnih leksema (i posebno o njima raspravlja, analizirajući karakteristične primjere) da bi utvrdila da postoje tri temeljna tipa polisemnih leksema koji, na tri temeljna načina, odražavaju dijakronijske procese koji su ih zahvatili.

Poglavlje *Čimbenici semantičkih promjena i nastanak polisemije* nastoji utvrditi i sustavno prikazati unutarjezične i izvanjezične uzroke semantičkim promjenama koje dovode do nastanka polisemije i nastoji te uzroke klasificirati. Slično pristupa i mehanizmima semantičkih promjena (v. tablicu na str. 169.).

Iduće je opsežno poglavlje *Mogućnosti rekonstrukcije u dijakronijskoj semantici*. Autorica drži da je najvažnija zadaća dijakronijske semantike rekonstrukcija sveza i odnosa među značenjima leksičkih struktura u nekom razdoblju ili tijekom vremena. U ovom se poglavlju najbolje pokazuje načelna razlika između etimologije i dijakronijske semantike, kao i neprestano presijecanje i prožimanje tih dviju disciplina. Unutar tih okvira najvažnije su rekonstrukcije semasioloških struktura (u takvoj se rekonstrukciji polazi od jezičnoga znaka prema pojmu/konceptu) i rekonstrukcije onomasioloških struktura (u takvu se pristupu polazi od pojma/koncepta i istražuju se jezični znakovi koji mu odgovaraju). Unutar rekonstrukcije semasioloških struktura treba lučiti rekonstrukciju stanja (u određenom vremenskom razdoblju) od rekonstrukcije susljednosti (tj. uspostavljanje odnosa među značenjima polisemnih struktura tijekom nekoga jezičnog razdoblja). Poredbena dijakronijska onomasiologija bavi se proučavanjem imenovanja, odnosno leksikalizacijom pojedinih konceptnih sveza (na primjerima iz jezika indoeuropske porodice). Pojedine analize ilustriraju se i rezimiraju zornim shematskim prikazima.

Posljednje je poglavlje u knjizi *Poredbena dijakronijska onomasiologija – pravilnosti i posebnosti konceptnih sveza*. Proučavanjem onomasioloških postupaka u različitim jezicima, i u skupinama različitih jezika, može se utvrditi da su pojedini semantizmi u različitim jezicima nastali prema istovjetnom modelu, bez obzira na to što u nekim slučajevima uzrok tomu može biti u istovjetnim kulturnim okolnostima ili pak u istovrsnim poticajima iz izvanjezičnoga svijeta. Na nekoliko dobro odabranih primjera pokazuje se kako se imenovanje pojedinih pojmova u različitim jezicima može temeljiti na istovjetnim modelima.

Posljednje poglavlje *Umjesto zaključka* u sažetu obliku nastoji obrazložiti i opravdati postojanje dijakronijske semantike kao lingvističke discipline, različite kako od povijesne semantike tako i od etimologije.

Iako nema pretenzija dati zaokružen pregled ukupnosti dijakronijske semantike kao discipline, knjiga prof. dr. Ide Raffaelli uspijeva prikazati temeljne probleme kojima se ta disciplina bavi i glavne metode kojima se ona služi pa u tom smislu može, posredno, poslužiti i kao uvod u dijakronijsku semantiku. Bez obzira na to što jedan dio postupaka i rješenja suvremene kognitivne lingvistike i dijakronijske semantike još uvijek podliježe sporenjima (pa su tako i neka rješenja u ovoj knjizi podložna raspravi), nema dvojbe da je autorica ovom knjigom dala lingvističkomu čitatelju vrijednu monografiju o dijakronijskoj semantici, a posebno su dragocjene mnogobrojne analize konkretnih primjera koje jasno postavljaju bitna pitanja u vezi s dijakronijskom semantikom.

August Kovačec

